

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

УКЛАДАЧ Ю.ВИННИЧУК

АНТОЛОГІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ФАНТАСТИКИ
ХІХ—ХХ ст.

Харків
«Фоліо»
2017

ІВАН БАРЩЕВСЬКИЙ

Народився 1794 р. у Білорусії на Полоччині в селі Россохи в родині греко-католицького священника, українця Борщевського, який був родом з Холмищини. Освіту отримав у Полоцькій єзуїтській академії. Багато подорожував по Білорусії та Україні, писав вірші, малював. З початку 1840-х років жив у Петербурзі, де служив у військовому відомстві. У справах служби побував у Франції, Англії та Фінляндії.

Останні роки Барщевський провів в Україні, на Житомирщині, де також публікувався у місцевій пресі. Серед знайомих Барщевського були Тарас Шевченко, Адам Міцкевич, Микола Гоголь та Григорій Данилевський.

Барщевський писав трьома мовами: польською та українською — прозу, а білоруською створив кілька віршів. У своїх творах щедро використовував білоруські та українські легенди. У 1844 р. у польськомовному петербурзькому журналі «Niezabudka» помістив повість «Дерев'яний Дідок і жінка-комаха», того ж року вийшов і перший томик найвідомішої його повісті «Шляхтич Завальня» («Szlachcic Zawalnia»), а всього було чотири невеличких томики. У книзі «Proza i wierszy» (Кіјów, 1849) з'явилось оповідання «Душа не в своєму тілі».

Творчість Барщевського за життя залишалася поза увагою критиків, щойно по смерті 1851 р. про неї стали згадувати, залучаючи автора як до польської, так і до білоруської літератури. Юліан Тувім помістив окремі оповідання Барщевського до «Антології польської фантастики».

Усі оповідання подаються в перекладі упорядника.

ДУША НЕ В СВОЄМУ ТІЛІ

Широкі простори Волині переважно покриті лісами, на заході ж очам відкриваються степи і зовсім інші краєвиди. Через околиці і містечко Чуднів пливе Цецора; на західних і східних берегах цієї річки здіймаються високі дикі скелі, мовби руїни давніх часів, і здається, що їх наче мури піднесла сама природа, щоби відмежувати Полісся від ситої і плодючої землі. Від Чуднова геть аж до кордонів Поділля — повсюди влітку можна бачити ниви, засіяні буйною пшеницею; тут земля без великих зусиль орача дає багатий врожай. Хоч мешканці цих околиць забезпечені всім, що тільки вони потребують, проте і серед них сльози, тривога, страждання зустрічаються як і всюди; немає справжнього щастя, нема раю на цій землі.

Холера, важка азійська хвороба, охопила східну частину Європи і в 1847 році переходила з місця на місце, прямуючи на північ і на захід; і цій карі Божій всюди передувала надзвичайна тривога. На початку червня 1848 року¹, в саму спеку, з'явилася вона на Волині і була в окремих місцинах жахливою; в містечку Чуднові і в околицях опісля цієї жахливої біди багато зосталося бідних удів і сиріт.

Восени, коли небезпека тої страшної епідемії зникла, в будинку шляхтича Н. зібралися сусіди, і серед них пан Зенон, який, мандруючи цими краями, познайомився з привітним господарем. В цьому гурті почалася розмова про холеру, про небіжчиків і про тих, хто очунав; гості, мовби морці на березі після страхітливої морської бурі, згадували друзів і знайомих, що зникли у вирі, і тих, кому Бог дозволив виплисти на берег, щоби ще продовжувати пілігримку свого життя.

— Шкода Самотницького, — промовив один з гостей. — Гарний був чоловік! Як він старався допомагати

¹ Згідно тодішньої преси, епідемія холери на Волині лютувала також у 1848 р.

тим, хто мучився від тієї хвороби, а сам помер без нагляду, бо жив у самотності на хуторі, де тільки дерева шумлять над дахом.

— Звідки, Матвію, в тебе такі звістки? Самотницький і тепер живий-здоровий на тім же хуторі. Я недавно сам його бачив.

— Я знаю, що хтось там живе, але не він, я ж бо знав його добре. Був це чоловік високого зросту, світловолосий, досить вродливий, а цей — зовсім інший, зростом куди нижчий, худий, чорнявий і, здається, навіть старший.

— Це Самотницький. Справді, нижчий, інший з лиця, адже він цілком перемінив тіло, а як це сталась, знаю тільки я.

— Які ж бо ти дива оповідаєш, пане Миколо, — проказав господар. — Всім нам цікаво знати, яким це чином може чоловік змінити свій вигляд.

— Річ неможлива, незрозуміла, надзвичайна і нечувана, але власне так і було.

— Проте розтлумач нам цю загадку! — зашуміли всі гості. — Адже ніхто з нас розгадати її не може.

— І я таємницю не зрозумів у всіх деталях, але про те тільки розкажу, що бачив, і про те, що він сам недавно розказував.

Під час тої лютої холери, знаєте самі, Самотницький був хоробрішим за самих лікарів, він ризикував, на будь-який заклик летів, тільки б порятувати людей: хворих натирав якимись таємничими ліками і давав щось випити, і такі це мало добрі наслідки, що жоден не помер з тих, кого він відвідав.

Чуднівський міщанин, один з моїх знайомих, розказав мені про таку дивну пригоду. Його дружина раптово відчула сильний біль всередині, і щойно з'явилися всі ознаки тої страшної хвороби, він помчав до нашого чудового лікаря благати допомоги. Коли ж лікар прибув на хутір, то остовпів, уражений незрозумілим видовищем:

на дворі перед самою брамою побачив Самотницького; той скидався на небіжчика: руки і ноги були не підвладні йому, очі розкриті, обличчя бліде; мертво тіло, відірвавшись від землі, рухалося, і здавалося, що якась невидима сила кидала цей труп у всі боки. Міщанин хотів уже тікати звідти, але почув голос: «Почекай хвилину, спочатку треба, щоб ти моє тіло намастив ліками і врятував від пощесті, тоді буду готовий йти з тобою». За кілька хвилин тіло стало на ноги, здоровий Самотницький поправив на собі одяг і запропонував: «Ну, тепер підемо, знаю, чого ти прийшов: дружина твоя виздоровіє». І дійсно, потаємними своїми ліками він поставив її на ноги за пару годин.

А ось яким чином цей дивний лікар, що оберігав себе і рятував інших, потрапив у велике нещастя. Одного дня, коли він, збираючись йти до хворих, намастив своє тіло, щоби застерегтися від пощесті, одна особа, яку він міцно любив, десь в далекій стороні важко захворіла на холеру. Самотницький це побачив, адже говорять, що душа, коли її не обтяжує тіло, далеко бачить і чує. Він був дуже стривожений, і навіть забувся, що з його тілом може трапитися нещастя, коли не сховати його у безвітряному закутку. Залишивши тіло біля воріт хутора, полетів, щоби якнайшвидше встигнути з потаємними ліками. Згодом, вирятувавши милу йому особу і повернувшись додому, він вже не побачив свого тіла, яке люди знайшли та поховали, вважаючи, що він помер від пощесті. Бідний Самотницький без тіла був невидимим, нікому не міг і слова сказати, адже, чуючи його голос, всі жахалися від страху, вважаючи, що з ними розмовляє дух. Не маючи змоги довідатися, де поділося його тіло, він блукав тривалий час невидимим, нарешті знайшов на дорозі якийсь труп, з якого щойно душа вилетіла, примусив своїми потаємними ліками циркулювати кров, вліз у чуже тіло, повернувся на свій хутір і тепер живе собі там самотою: ніхто його не впізнає, всі вважають його небіжчиком.

— Краще б зробив, — промовив господар, — коли б вже відійшов назавжди на той світ, ніж блукати по землі в чужому тілі.

— Хоче чи не хоче, — промовив Микола, — але напевно буде мучитись на землі і чекати поки проб'є година, призначена Богом.

Коли вони так розмовляли, відчинились раптом двері, і ввійшов хтось незнайомий: обличчя темне, похмуре, зовсім безкровне, жодного почуття на нім не було, ніс тонкий, покритий сухою шкірою, губи без кольору, очі без виразу, і, здається, мряка якась їх окутала. З пліч незнайомця спадав сурдут, вкриваючи його схудле тіло.

— Так, пане Миколо, — почав він повільним і монотонним голосом, — я той самий Самотницький, про якого ти щойно говорив. Чуже тіло — тягар мені на цьому світі, не варте воно моїх клопотів, але очі душі далеко бачать і вуха далеко чують: знаю, про що ти тепер говорив; спасибі, що про мене згадав; чоловік у моєму стані не зустрине на землі ні знайомих, ні друзів.

Всі мовчки позирали на зажурену, небачену досі по-стать. Мовчання порушив Микола:

— Рятуючи інших від смерті, ти сам потрапив у більше нещастя, ніж смерть.

— Ніхто з них не винен, що я так мучусь.

— Я колись у Вільні знав Самотницького, — промовив Зенон. — Може, ти маєш там кузена?

— Це я сам, але не такий, яким був колись.

— Чи давно живеш у цих краях?

— Вже декілька років; і туди, де був, не повернуся: тепер ніхто мене там не пізнає. І вона не пізнає, — не повірить, не пошкодує, буде сміятися, як з божевільного.

— Багато різних випробовувань було в твоєму житті?

— Дослідник шукає тайни, біда шукає дослідника. Зеноне, коли віриш, що я той самий, якого ти знав колись у Вільні, прийди завтра в мою халупу — в мене є про що